

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de Historische Kring Ubbega

** Adorp * Sauwerd * Wetsinge*

Archeologische sporen langs het fietspad

Roofmoord in Wierum

de opgraving van de spoorwegwierde

Jaargang 9, nummer 27 december 2021

Redactioneel

In het laatste nummer van dit jaar een uitgebreid artikel van Mans Schepers over het archeologisch onderzoek even ten oosten van Groot Wetsinge, naast de Provincialeweg, in 2020. Verder een reconstructie door Gerta Boonstra van een brute moord in Wierum in 1720. Tenslotte gaat Ben Westerink in op de geschiedenis van het gebied waar op dit moment de opgraving bij de Munnikeweg plaatsvindt.

Nieuws

Correctie artikel "Viskenij"

In Diepgang nr. 26 is tot onze spijt een storende fout opgetreden. In het artikel van Goffe Jensma over de Sauwerder viskenij ontbreekt op pagina 12 een aantal regels, waardoor de tekst niet correct doorloopt. We hebben onze excuses aangeboden aan de auteur en het complete artikel op de website gezet.

Open dag Ubbegaheem, 25 september

Om 10 uur was de tafel van de Historische Kring ingericht in de grote zaal van Ubbegaheem. Samen met andere groepen en verenigingen gaven we gehoor aan de oproep aanwezig te zijn vanwege de afgeronde modernisering van het dorps huis. Motto: *'t ken weer!*

Van 10.00 – 14.00 uur hebben we, naast het rondneuzen bij de andere standhouders, geprobeerd dorps- en streekgenoten te interesseren voor de Historische Kring. Vooral allerlei archeologische voorwerpen op onze tafel, gevonden zowel bij de boerderij bij de dijk als bij het grote archeologische onderzoek bij de "spoorwegwierde" bij de Munnikeweg trokken goed de aandacht. Eén en ander leverde zes nieuwe leden op. De catering door Ubbegaheem was zoals gebruikelijk uitstekend.

Werkgroep Oude Foto's

Na onze oproep in Diepgang nr. 26 hebben zich drie personen aangemeld voor het "bewerken" van oude foto's. Na contact met de Groninger Archieven is besloten een cursus te gaan volgen bij de Beeldbank Groningen om te kunnen werken met de door hen

ontwikkelde software. Daarna kunnen alle foto's die door de Historische Kring op de Beeldbank zijn gezet, verder digitaal worden bewerkt. Daarmee bedoelen we: aan elke foto gegevens, voor zover te achterhalen, toevoegen, zoals wat is er te zien, wanneer en waar is deze foto gemaakt en door wie e.d. U kunt de voortgang volgen via www.beeldbankgroningen.nl en daar onze collectie "oude foto's" bekijken (zoekterm bijv. Ubbega).

Lezing en ledenvergadering op 8 december 2021

Noordoost-Nederland en de 'Tachtigjarige Oorlog'

door Dr Hidde Feenstra

In de traditionele 'vaderlandse' geschiedenis is de periode 1568-1648 bekend onder de naam Tachtigjarige Oorlog. In deze tijd ontstond een Nederlandse, onafhankelijke staat waarvan het huidige Koninkrijk der Nederlanden een voortzetting is. Wat speelde daarbij en wat was de positie van Noordoost-Nederland en met name Stad en Ommelanden daarin? Indien mogelijk zal de spreker e.e.a. demonstreren met voorbeelden uit het gebied ten noorden van de stad Groningen.

De lezing begint om 20.00 uur en wordt voorafgegaan door een ledenvergadering. Deze begint om 19.15 uur. E.e.a. vindt plaats in Artharpe, Adorp.

NB. Voor toelating hanteren wij de op dat moment geldende maatregelen van het RIVM.

Sporen langs het fietspad:

Archeologische waarnemingen bij Harsema's laan en Groot Wetsinge

door Mans Schepers & Stijn Arnoldussen

De dichtheid aan cultuurhistorische resten in de bodem van het werkgebied van de Historische Kring Ubbega is groot. Deze resten bevinden zich niet alleen in bijvoorbeeld wierden of borgterreinen, maar ook buiten de bekende plaatsen. Enkele jaren geleden deed de eerste auteur samen met Ben Westerink (Historische Kring) en Erik Meijles (Universitair hoofddocent Rijksuniversiteit Groningen) dan ook al een oproep om met name bij het graven van lange lineaire elementen door het landschap (vooral sloten) juist aandacht te hebben voor het land tussende wierden.

Afb. 1 De locatie van de nieuw gegraven sloot (zwarte stippellijn) middenin Groot Wetsinge. De roze en paarse gebieden geven terreinen van (zeer) hoge archeologische waarde aan

In 2020 werden op twee plaatsen archeologische sporen ontdekt in de taluds van vers gegraven sloten. Deze sporen bevinden zich langs de Provincialeweg ter hoogte van Groot Wetsinge, en direct ten noorden van Harsema's laan ter plaatse van de spoorwegovergang. We bespreken in deze bijdrage wat er op beide locaties is aangetroffen, waarom dat interessant en relevant is, en welke gevolgen dat heeft voor toekomstig onderzoek

Afb. 2 Sporen 1 en 2 vóór opschaven in het talud van de sloot bij Groot Wetsinge

Groot Wetsinge

Dat op de onderzoekslocatie te Groot Wetsinge archeologische sporen werden aangetroffen, is verre van verrassend. Het stukje Provincialeweg dat door het dorp loopt, wordt omringd door terreinen van hoge tot zeer hoge archeologische waarde (zie afb. 1). Bij een eerder booronderzoek werd vastgesteld dat er op het sloottraject zelf geen wierdelagen in de bodem aanwezig waren. Helaas is dit gegeven op deze plaats gebruikt om het terrein verder 'vrij te geven' voor bodemingrepen.

Direct na de aanleg van de sloot werd al duidelijk dat dit geen gelukkige keuze was. Vooral aan de noordkant van het traject, grofweg tussen de Karspelweg en de Meedenweg, kwam een grote dichtheid aan sporen tevoorschijn. Met medewerking van meerdere vrijwilligers van de Historische Kring en verschillende afdelingen van de Rijksuniversiteit Groningen hebben we deze sporen op 8 en 9 juni 2020 beter zichtbaar gemaakt ("opgeschaafd") en gedocumenteerd, en hebben we uit alle sporen vondstmateriaal verzameld. We hebben ons hierbij gericht op het oostelijke talud (de 'weilandkant'). In totaal hebben we vijf sporen onderzocht. Hierbij plaatsen we direct de kanttekening dat we vrijwel

zeker enkele zich minder scherp aftekenende sporen gemist hebben. We bespreken de sporen hier van noord naar zuid.

Spoor 1: de waterput

In het noordelijk kustgebied werd lang gebruik gemaakt van zoden (plaggen) als bouw materiaal. Sinds kort is de kennis hierover sterk toegenomen. Het gebruik van zoden gaat tot ver in de middeleeuwen door. Eén van de bekende toepassingen is de constructie van de mantel van waterputten. Precies op waterniveau is zo'n zodenwand aangesneden in de slootkant bij Groot Wetsinge (afb. 2), waardoor enigszins het effect van een 'zonnetje' is ontstaan. Een kogelpotscherf uit de schacht van deze put dateert uit de 13^e-14^e eeuw. Een gutsboring (met een soort lange appelboor) middenin de put (op -0,84 NAP) wees uit dat de bodem van de put nog zo'n 75 cm dieper ligt, dus rond de 1,5 m beneden NAP.

Afb. 3 Spoor 2 na opschaven

Spoor 2: de ambachtskuil

Spoor 2, enkele meters ten zuiden van spoor 1, viel op door de vrij strakke rechte onderkant en een donkere zwarte band onderin het spoor (afb. 3). Uit het spoor zijn meerdere fragmenten kogelpotaardewerk verzameld, waarvan een randscherf dateert uit de 12^e-14^e eeuw. Een

Afb. 4 Mestlak uit spoor 2

koolstofdatering van graankorrels uit het zelfde spoor (uit een pollenbak), wijst uit dat het spoor waarschijnlijk aan de 'oude kant' van deze marge zit, want dit kwam uit tussen 1036 en 1175 n. Chr. De combinatie van aardewerk en koolstofdatering maakt een datering in de 12^e eeuw hier aannemelijk. De precieze functie van het spoor is moeilijk te bepalen, maar het hangt zeker samen met ambachtelijke activiteiten waarbij gebruik werd gemaakt van vuur. Naast verbrande plantenresten, zijn in het spoor 'mestlakken' en verbrande stukken natuursteen gevonden (afb. 4). In de andere sporen ontbreken deze dingen volledig.

Sporen 3 t/m 5: sloten en geulen

De overige sporen betreffen allemaal sloten of 'gekanaliseerde' kweldergeulen. Deze interpretatie wordt bevestigd doordat deze sporen ook alle drie

Afb. 5 Verkoalde graankorrels verzameld van het wateroppervlak bij spoor 3

zichtbaar waren in het tegenoverliggende (westelijke) talud van de nieuw gegraven sloot. Spoor 3 was een vrij brede geul, die het diepst insneed in de bodem, zelfs tot onder de waterspiegel. De vulling van het spoor had een sterk 'agrarisch karakter' met veel botresten en verkoolde graankorrels die bij het opschaven op het wateroppervlak van de sloot bleven drijven (afb. 5).

Het aardewerk uit dit spoor was vergelijkbaar met het aardewerk uit spoor 2 en dateert dus uit de 12^e-14^e eeuw. Door de onzekerder verzamelwijze zijn deze graankorrels niet gebruikt voor een koolstofdatering. De breedte en de vorm van het spoor maakt het aannemelijk dat dit een natuurlijke oorsprong heeft. Hoogstwaarschijnlijk is het een

Afb. 6 Spoor 4 bij Groot Wetsinge

kweldergeul die, zoals veel waterlopen in ons gebied, ook na de vroege bedijkingen nog watervoerend is geweest. De ruime hoeveelheid cultureel materiaal in het spoor laat er geen twijfel over bestaan dat de geul in de volle tot late middeleeuwen nog open lag.

Spoor 4 (afb. 6) is waarschijnlijk wel een gegraven sloot. We troffen hierin geen nauwkeurig dateerbaar aardewerk aan, maar wel scherven die herkenbaar waren als kogelpot, en daarmee goed passen bij de datering van de andere sporen. In dit spoor troffen we echter ook nog een (veel) ouder scherfje terpaardewerk aan, dat waarschijnlijk uit het begin

Afb. 7 Terpaardewerk uit spoor 4

van de jaartelling stamt (afb. 7).

Spoor 5 is het enige spoor dat we hebben gedocumenteerd ten zuiden van de Karspelweg, richting de oprijlaan van Schelligheheert. Het lijkt qua breedte en vorm sterk op spoor 3 en het ligt voor de hand dat het ook hier om een in oorsprong natuurlijke geul gaat (afb. 8). Dat de scheidslijn tussen natuur en cultuur in een door mensen gebruikt landschap niet altijd zo scherp is, komt mooi naar voren aan de rechterkant (zuidkant) van het spoor, waarin duidelijk een trapsgewijze modificatie van de wand van de geul zichtbaar is. Mogelijk is dit een poging geweest om de waterloop ter plaatse toegankelijker te maken (afb. 9). Uit dit spoor kwam geen precies dateerbaar aardewerk, maar wat eruit kwam was duidelijk kogelpotmateriaal en een mogelijk fragment Pingsdorfaardewerk, geïmporteerd uit het Duitse Rijnland en daterend uit de 10^e tot 13^e eeuw. Ook dit spoor is dus waarschijnlijk in de loop van de volle middeleeuwen opgevuld geraakt.

Losse vondsten

Met name door Jan de Groot (Historische Kring) is nog behoorlijk wat aardewerk verzameld in vakken rondom de nieuw gegraven sloot. Hier zat natuurlijk ook wat recenter materiaal bij, zoals baksteeksteen engeglazuurd aardewerk, maar vooral ook materiaal dat aansluit bij het materiaal uit de sporen. Een

Afb. 8 *Contemplatie nabij spoor 5*

mooie vondst is een fragment Pingsdorfaardewerk nabij spoor 5, dat versierd was met een ijzerrijke verf die losjes met de vingers werd aangebracht (afb. 10).

Archeobotanisch onderzoek

Archeologische plantenresten zijn gevonden in de

Afb. 9 *Trapsgewijze insteek van spoor 5. Duidelijk zichtbaar zijn hier ook de witte zandbandjes in de natuurlijke kwelderafzettingen die getuigen van vroege stormvloeden*

sporen 1, 2, 3 & 5. Deze zijn zowel verzameld via zogenaamde pollenbakken (zie afb. 3) als drijvend op het water (zie afb. 5). We noemen hier alleen even de aangetroffen cultuurplanten. Gerst is gedurende de gehele geschiedenis van het gehele terpen- en wierdengebied het voornaamste graangewas en is ook in Groot Wetsinge in alle sporen aanwezig. Mooi is de vondst van rogge. Dit graan is weliswaar zeldzaam in het noordelijk kleigebied, maar laat juist in de volle middeleeuwen (1000-1250 n. Chr.) een duidelijke toename zien.

Een sloot bij Harsema's laan

In november 2020 heeft de eerste auteur nog een waarneming kunnen doen in het uiterste zuiden van de huidige gemeente Het Hogeland: Harsema's laan, aan de oostzijde van de Provincialeweg, net westelijk van het spoor. Hier is uit een enkele sloot een groot aantal kogelpotscherven verzameld, daterend uit de 12e tot de 14e eeuw (afb. 11 en 12). Doordat het hier letterlijk een éénmansproject betrof, kon de documentatie niet op hetzelfde niveau plaatsvinden als bij Groot Wetsinge, maar de resultaten zijn beslist het vermelden waard. De vondsten zijn in die zin opmerkelijker, dat ze niet zo overduidelijk naast bekende archeologische vindplaatsen gedaan zijn. Miedema vermeldt voor de circa 100 m westelijker

Afb. 10 Importaardewerk ('Pingsdorf' met verfstreep), gevonden nabij spoor 5

gelegen huisplaats (ook nu nog een boerderij, Harsema's laan nr. 2) alleen vondsten uit de Nieuwe Tijd (de periode na de middeleeuwen). Opvallend is wel dat de kadastrakaart van 1832 juist op de vondstlocatie een klein afwijkend perceeltje toont (afb. 13). Hoewel dit natuurlijk enkele eeuwen later is, lijkt het niet vergezocht om voorzichtig aan te nemen dat dit een overblijfsel is van een veel oudere en inmiddels verdwenen huisplaats. Een botanisch monster onder uit de sloot leverde typische graslandplanten als boterbloemen en zilverschoon op, maar interessant genoeg ook nog twee soorten, Engels gras en strandmelde, die normaal gesproken meer met een kustmilieu geassocieerd worden.

Conclusies en observaties

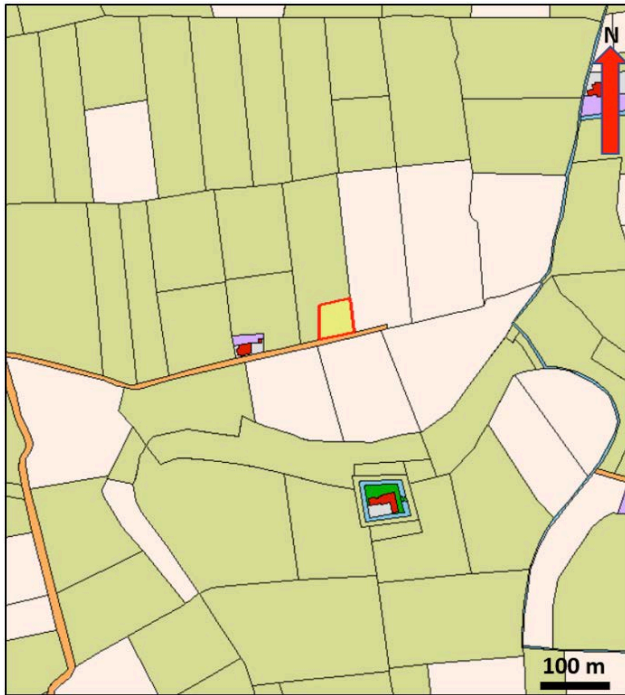
De twee vondstlocaties laten er geen twijfel over bestaan dat er ook buiten de wierden een grote kans is op het aantreffen van waardevolle archeologische sporen. Waar het heel begrijpelijk en terecht is om nadruk te leggen op wat aangetroffen is, wordt een ander gegeven vaak onvoldoende belicht: waar zat nu eigenlijk niets? Langs het nieuwe fietspad tussen Adorp en Harsema's laan zijn honderden meters zonder (herkende) archeologische sporen. De sporen bij Harsema's laan, en zeker die bij Groot Wetsinge, liggen relatief dichtbij bekende archeologische vondstlocaties. Dat zijn relevante waarnemingen met betrekking tot de vraag hoever de cultuurinvloed van de vroegere kleibevolking voorbij de rand van de wierde reikte.

Afb. 11 Sloot zichtbaar bij Harsema's laan

Afb. 12 Randprofiel van een kogelpotscherf uit sloot bij Harsema's laan

Afb. 13 Ter hoogte van vondstlocatie Harsema's laan is op de kadasterkaart van 1832 een klein apart perceeltje zichtbaar (rood omlijnd) Bron: HISGIS.

Een andere observatie is dat we bij deze plaatsen voornamelijk resten uit de volle tot late middeleeuwen aantreffen, maar dat we bij sporen met vooral kogelpotaardewerk toch vaker van koolstofdateringen gebruik zouden moeten maken. De periode tussen ca 1000 en 1400 n. Chr. verdient meer kennis, en daarbij is het wenselijk om archeologische waarnemingen zo precies mogelijk gedateerd te krijgen. Kogelpotaardewerk is daarvoor niet altijd toereikend. Spoor 2 in Groot Wetsinge valt in een spannende vroege periode (11^e-12^e eeuw), waarin de bedijkingen op gang kwamen en de stad Groningen in opkomst was.

De locatie Harsema's laan mag een toevalsvondst genoemd worden, maar voor Groot Wetsinge gaat dat echt niet op. Hier was het gezien de locatie (zie afb. 1) eigenlijk niet verdedigbaar om met een booronderzoek genoeg te nemen. Na de constatering 'niet diep verstoord', had een begeleiding of op zijn minst een geregisseerde archeologische waarneming de wenselijke aanbeveling moeten zijn. Dat was hier niemand's schuld, iedereen heeft de passende stappen gevolgd, maar het had voorkomen kunnen worden. Wij

bedanken tot slot de vrijwilligers, de provincie en de gemeente voor hun medewerking bij de waarnemingen te Groot Wetsinge.

Bronnen

- Boekema, Ypkje. 2019. Plangebied N361 tussen Groningen en Winsum, gemeenten Groningen en Het Hogeland; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (=RAAP Notitie 6046). Weesp: RAAP Archeologisch Adviesbureau.
- Bosma, Kristin. 2018. Kogelpotaardewerk: een nieuwe Groningse typologie. In: J. Huis in 't Veld (red.) Opgravingen aan de Grote Markt Oostzijde (=RAAP Rapport 3300-1). Weesp: RAAP Archeologisch Adviesbureau, pp. 53-65.
- Jong, Martha de. 2017. Herinrichting N361 Winsum - Groningen (gemeenten Winsum en Groningen) Een archeologisch bureauonderzoek (=Rapport 17-50). Groningen: Libau.
- Miedema, Marijke. 1983. Vijfentwintig eeuwen bewoning in het terpenland ten noordwesten van Groningen. Dissertatie, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Postma, Daniël. 2010. ...En zulks is de relatie tussen schoonheid en wanstaltigheid. De toepassingsmogelijkheden van zoden aan de hand van archeologische, historische en etnografische voorbeelden. Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 93: 11-34.
- Schepers, Mans, Ben Westerink & Erik Meijles. 2018. Een pleidooi voor een structurele landschapshistorisch-aardkundige inspectie. Van Wierden en Terpen. Mededelingen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 23: 1-4.
- Schepers, Mans. 2021. Waarnemingen bij Groot-Wetsinge en Adorp. Van Wierden en Terpen. Mededelingen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 25: 16.

Roofmoord in Wierum (1720)

door Gerta Boonstra

Eind 17de, begin 18de eeuw werd de Republiek der Verenigde Nederlanden geteisterd door hoge werkloosheid en stijgende voedselprijzen, die grote ellende veroorzaakten onder de bevolking. Mensen verlieten door armoede gedreven de streek waar ze geboren waren om elders wanhopig op zoek te gaan naar een beter leven. Maar dat was niet eenvoudig en zo ontstonden er zwervers, bedelaars en rondtrekkende bendes, die rovend en plunderend een spoor van ellende achterlieten. Vooral het platteland had last van deze bendes, die inbraken pleegden, boerderijen overvielen en winkels leeg roofden. Eén van de meest beruchte bendes van die tijd was die van de bokkenrijders in Limburg, waarvan de naam tot in onze tijd bleef voortleven. Ook in de Groninger Ommelanden werd het land

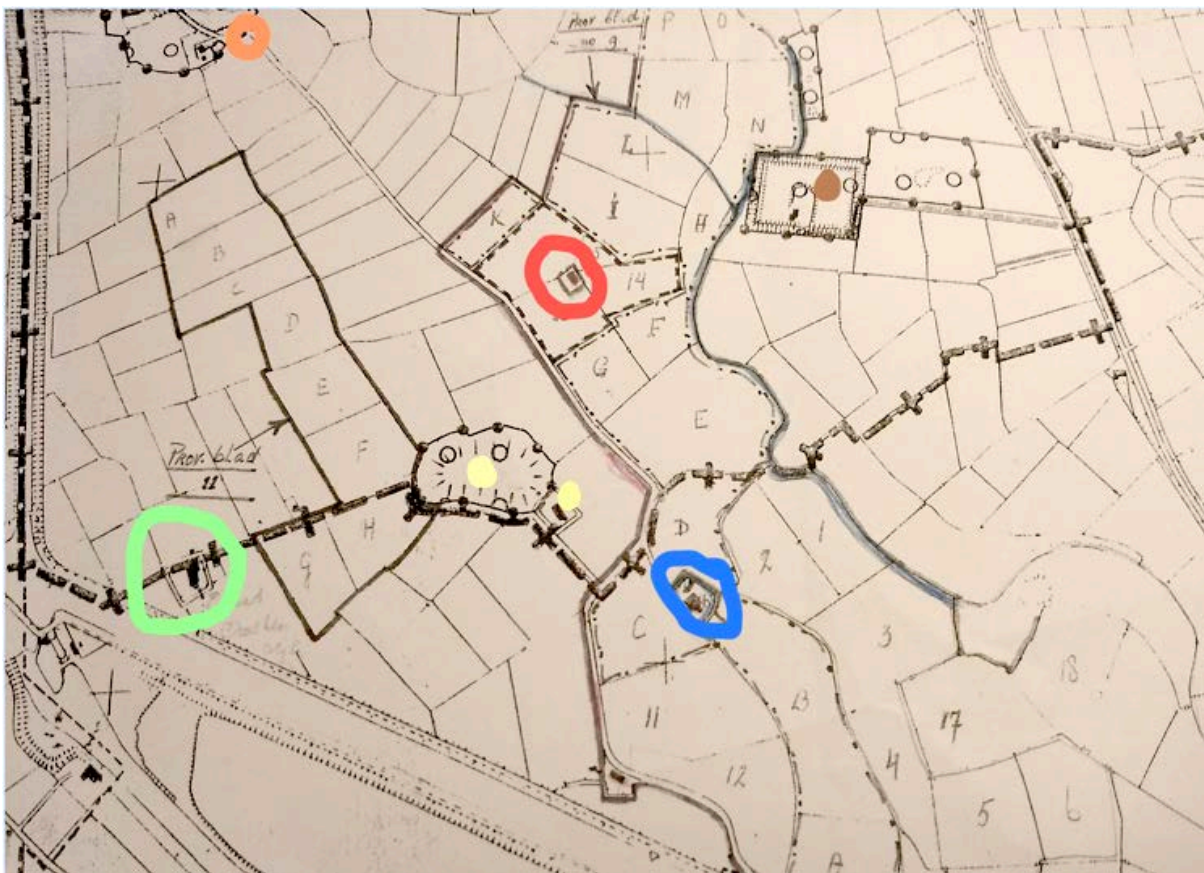
onveilig gemaakt door plunderende groepjes mannen en vrouwen. Ja, ook vrouwen maakten veelvuldig deel uit van deze gevreesde groeperingen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het onderstaande verhaal, zich afspelend in het nabijgelegen Wierum.

Het kerkenboek van Wierum maakte in de herfst van 1720 melding van een akelige gebeurtenis:

Herfstmaand 1720

Den 15 dito is Harmtjen Hoving, Huys-vrouw van Evert Oostenrijk in haar eygen Huys op Son-Dagh onder de Predicatie groulijck en wreedlijck vermoort.

Evert Oostenrijk was een welgestelde boer en een man van aanzien. Hij was diaken van de kerk te Wierum. Zijn boerderij stond iets ten zuiden van

Afb. 1 Kaart van Wierum. Links boven (oranje) het dorp Wierum, In lichtgroen de boerderij van Evert Oostenrijk. Links daarvan het Reitdiep. In geel: de wierde Enens met daarnaast de huiswierde Paddepoel. In donkerblauw de boerderij waar Stijntje Everts woonde, in bruin: Harssens. De kaart is gebaseerd op een kaart van Henricus Teijsinga uit 1730, en komt uit het archief van Aaltje Miedema. Bewerker onbekend

Wierum aan het Reitdiep, nu plaatselijk bekend als Paddepoelsterweg nummer 9.

Toen hij op zondag vijftien september van het jaar 1720 na de kerkdienst thuiskwam, deed hij een vreselijke ontdekking. Op de achterdeel van de boerderij trof hij het bebloede en ontzielde lichaam aan van zijn vrouw Harmtjen. Gezien de verwondingen die ze had opgelopen, moet ze op een gruwelijke manier om het leven zijn gebracht. De deur van de linnenkast stond open en het geld, goud, zilver en linnengoed dat daar lag opgeborgen, was verdwenen. Het was de moordenaar(s) duidelijk om de spullen te doen geweest, waarvoor kennelijk geen middel werd geschuwd.

Al gauw leidden de sporen naar een berucht roversduo, Jan Joesten (meestal Jan Mispel genoemd) en Jacob Leser, een duo dat al eerder veel ellende had aangericht op het platteland van Oost-Friesland en de Ommelanden. Veelplegers zouden we nu zeggen. Bij hun verhoor in Aduard door redger Du Chesnoij (een schoonzoon van Evert Joost Lewe, heer van Aduard), bekennen ze - waarschijnlijk op de pijnbank - een reeks aan eerdere inbraken en overvallen in o.a. Den Andel, Garsthuizen en Oldehove. En ook in Sauwerd, waar een heel gezin aan handen en voeten werd gebonden, waarna de rovers er met de buit vandoor gingen. Beide heren bleken ook al eerder tot geseling en gevangenisstraf te zijn veroordeeld, zowel in Aurich, als in Groningen en Uithuizen. Geen wonder dat redger Du Chesnoij

Afb. 2 Kaakheem te Aduard. (Een ansichtkaart uit de jaren 60 of 70)

na de gruwelijke moord in Wierum ditmaal weinig genade kende. Op 27 december 1720 sprak hij in het rechthuis van Aduard het vonnis uit:

“dat hun lichamen op het rad zullen worden gelegd om door de scherprechter levend geradbraakt te worden en dat daarna hunne hoofden van de lichamen zal worden gescheiden om op spaken te worden tentoongesteld.”

Het vonnis werd waarschijnlijk voltrokken op het Kaakheem te Aduard en was daarmee de laatste terechtstelling die daar werd uitgevoerd.

Het onderzoek naar de moord in Wierum bracht echter ook aan het licht dat Jan Mispel en Jacob Leser niet de enige daders waren van de moord op Harmtjen Hoving. In totaal waren er vier overvallers. Behalve Jan en Jacob waren ook hun criminele vrienden Gerrit Jans en Willem Maurits ter plekke geweest. De twee laatsten wisten echter uit handen van justitie te blijven, zodat in de gerechtelijke stukken de nadruk ligt op de daden van Jan Mispel en Jacob Leser. En ook werd duidelijk uit het verhoor dat er nóg een schuldige was: Aeltje Joesten, de moeder van Jan Mispel.

Aeltje Joesten, geboren op Terschelling, blijkt de kwade genius te zijn van de bende waar haar zoon Jan Mispel, haar dochter Hillegien en diens geliefde Jacob Leser deel van uitmaakten. Aeltje, al redelijk op leeftijd, deed zelf weliswaar niet aan de overvallen mee, maar zij deed het voorwerk, zocht doel en slachtoffers uit en zette de bendeleden aan tot grof geweld.

In april 1721, enkele maanden na de terechtstelling van Jan Mispel en Jacob Leser in Aduard, worden ook Aeltje Joesten en haar dochter Hillegien opgepakt en in Groningen in hechtenis genomen. In de rechterlijke uitspraak van 12 juli 1721, die bewaard is gebleven, lezen we dat Aeltje Joesten drie keer is ondervraagd en dat daaruit gebleken is dat zij de voornaamste oorzaak is geweest van de “terrible” moord begaan op de vrouw van Evert Oostenrijk in Wierum. De toedracht van de moord wordt in het vonnis ongeveer als volgt beschreven:

Een aantal dagen voordat de moord plaats vond was Aeltje Joesten al in Wierum. Als bejaarde vrouw moet ze geen argwaan gewekt hebben, toen ze zich – met een babbeltuc, zoals we vandaag de dag zouden zeggen – vervoegde aan de deur van Stijntje Everts,

de getrouwde dochter van Evert Oostenrijk en Harmtjen Hoving. Zij en haar man Jan Jurriens waren na hun huwelijk in 1714 op steenworp afstand gaan wonen van de ouderlijke boerderij van Stijntje. (nu: Paddepoelsterweg 8)(zie afb. 1, blauwe cirkel).

In de kerkboeken van Wierum/Dorkwerd werd de plaats waar ze woonden aangeduid als “bij Potters hoogte” en soms als “bij het Burghtjen”. Met Potters hoogte wordt waarschijnlijk de wierde Enens bedoeld (afb. 1, geel) en met “het burghtjen” de boerderij “Harssens burchtje” (afb. 1, rood, nu verdwenen). In de zes jaar dat haar huwelijk duurde had Stijntje het niet gemakkelijk gehad: eerst stierf in 1716 haar twee maanden oude dochtertje Aafjen en daarna in 1720 haar echtgenoot Jan Jurriens. Nu woonde ze als jonge weduwe alleen op de boerderij en misschien heeft ze het bezoek van Aeltje Joesten wel leuk gevonden, geheel onbewust van het feit dat deze vrouw op zoek was naar een volgend slachtoffer om te kunnen beroven. Waarschijnlijk heeft de sluwe, geslepen Aeltje met zoete woorden haar vertrouwen gewonnen,

Afb. 3 Boerderij van Stijntje Everts op een kaart van Henricus Teijsinga uit 1730

waardoor ze vrijuit ging praten over zichzelf, maar ook over haar welgestelde ouders Evert en Harmtjen op de nabijgelegen boerderij. Aeltje wist haar zelfs te ontfoetselen dat haar ouders hun kostbare bezittingen (geld en zilver) nooit zonder toezicht in de boerderij achter lieten. Zelfs op zondag, wanneer de familie en het personeel ter kerke ging in Wierum, bleef er altijd één persoon op de boerderij achter om een oogje in het zeil te houden.

Dat was precies de informatie die Aeltje Joesten nodig had. Na het bezoek aan Stijntje Everts en een

korte inspectie van de plek waar de boerderij van Evert en Harmtjen stond, haastte ze zich naar Oosterwijdwerd, waar haar zoon Jan Mispel zich ophield samen met de andere leden van de bende. Opgewonden vertelde ze hen dat er in het huis van

Afb. 4 De plaats waar de boerderij van Evert Oostenrijk heeft gestaan. Paddepoelsterweg 9 (Google street view).

Evert Oostenrijk te Wierum genoeg geld en zilver te halen viel en dat de beste tijd voor een roofoverval de zondagochtend was tijdens de kerkdienst, als er zich slecht één persoon op de boerderij bevond.

In de nacht van zaterdag op zondag reisden Jan Mispel, Jacob Leser, Gerrit Jans en Willem Maurits samen met Aeltje Joesten naar Wierum en vandaar in het nachtelijk duister naar de boerderij van Evert Oostenrijk aan het Reitdiep.

Zodra het licht begon te worden verstopten de vier boeven zich achter de Reijtdijk, terwijl Aeltje Joesten de boerderij goed in het vizier hield. Toen ze zag dat Evert Oostenrijk met de knechten de boerderij verliet om naar de kerk te gaan, op het erf uitgezwaaid door Harmtjen Hoving, haastte ze zich terug naar de mannen achter de dijk. “We hebben geluk”, zal Aeltje tegen het stelletje geboefte gezegd hebben, “het is de vrouw des huizes die is achtergebleven en niet één van die potige knechten.” In het verhoor zal Aeltje later bekennen dat ze tegen de mannen gezegd heeft dat ze de vrouw maar aan handen en voeten moesten vastbinden, als ze zich bleef verzetten. En als dat nog niet voldoende was, moesten ze haar maar ombrengen. Met die opdracht heeft ze de vier mannen, gewapend met stokken en bijlen, naar de boerderij gestuurd.

Heeft Harmtjen Hoving zich verzet? We kunnen er alleen maar naar raden. Feit is dat de vier rovers haar met hun stokken en bijlen hebben doodgeslagen. Vervolgens hebben ze alles wat er aan geld, zilver en kostbaar linnengoed in de kasten aanwezig was meegenomen, waarna de moordenaars samen met Aeltje Joesten zijn weggevlucht uit Wierum, nog voordat de zondagse kerkdienst was afgelopen.

Uit dit alles constateerden de rechters "dat deze vrouw door haar spioneren, raadgevingen, en aanmoedigingen de grootste oorzaak van de begane moord is geweest; en derhalve na rechte met de straf der moordenaars moet worden gestraft". Ook Aeltje Joesten werd dus ter dood veroordeeld. De rechters kenden geen genade. Met haar vrouw zijn of haar gevorderde leeftijd werd geen enkele rekening gehouden en haar straf deed niet onder voor die van Jan Mispel en Jacob Leser. Het uiteindelijke vonnis was als volgt:

"Aaltien Joesten gecondemneerd om op het rat gezet en door den scherprigter aen de paal ter dood gewurgt en met een ijzere keten vastgemaakt aldaar tot afschrik van anderen blijven zitten.

Over Hillegien Joesten, de dochter van Aaltien Joesten werd iets milder geoordeeld, maar ook zij ontliep haar straf niet. Met een blik op haar voorgeschiedenis van stelen, roven en profiteren achtten de rechters het bewezen dat zij, als actief bendelid en bijzit van Jacob Leser, betrokken is geweest bij de voorbereidingen van de moord op de vrouw van Evert Oostenrijk te Wierum. Ze werd veroordeeld tot het bijwonen van de executie van haar moeder, tot geseling en tot een levenslange opsluiting in het tuchthuis van Groningen. Dat tuchthuis was in 1664 gesticht op een onbebouwd terrein bij de Noorderhaven om het toenemende aantal zwervers, bedelaars en vagebonden in toom te kunnen houden. Hillegien Joesten kwam er terecht op de vrouwenafdeling, die ook wel spinhuis werd genoemd. Daar stierf ze in 1736, nog maar 36 jaar oud.

Evert Oostenrijk zou na de dood van zijn vrouw Harmtjen nog tien jaar blijven wonen op de boerderij waar de moord had plaats gevonden. In de kerkboeken van Wierum/Dorkwerd zijn geen

Afb. 5 Tucht- of Spinhuis in de Zoutstraat te Groningen. Vlak voor de afbraak in 1904. (Foto uit

aanwijzingen te vinden dat hij hertrouwde. Hij overleed in 1731 te Wierum, ongeveer 66 jaar oud.

Stijntje Everts hertrouwde in 1723 met Claas Jans en bleef met hem nog twee jaar wonen op de boerderij waar Aeltje Joesten haar in 1720 kwam opzoeken. In 1725 vertrokken Stijntje Everts en Claas Jans voorgoed naar Groningen.

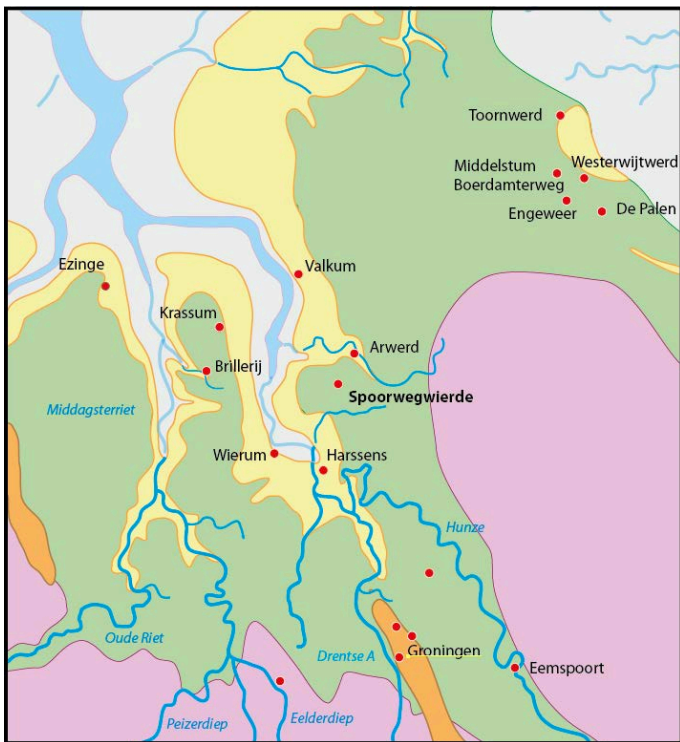
Bronnen:

- *Het register van criminele sententies, 1683-1798. Inventaris der Archieven van de Staten van Stad en Lande, 1594-1798. Groninger Archieven, Toegang 1, inventarisnummer 1350*
- J. Frima, *Het strafproces in de Ommelanden tussen Eems en Lauwers van 1602-1749* Scriptie. Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Rijksuniversiteit Groningen (1920)
- Roots@Groningen/ *Afdelingsorgaan Nederlandse Genealogische Vereniging Afdeling Groningen* / jaargang 16 (2009) – Nr. 3 p.84-88
- Kerkboek Wierum/Dorkwerd
- Meindert Schroor, *De atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736)*, Groningen 1996. p.14-16.
- Met dank aan mevr. Aaltje Miedema.

De opgraving in de spoorwegwierde

door Ben Westerink

De opgraving in de spoorwegwierde nabij de Munnikeweg is voorlopig opgeschort. De steilranden zijn keurig afgedekt met zeildoek. In het voorjaar zal de opgraving worden voortgezet. Inmiddels zijn een groot aantal vondsten geborgen: mantelspelden, munten en vooral veel aardewerk. Er kwamen sporen van meerdere waterputten, greppels en een huiswand te voorschijn. Het zal nog geruime tijd duren voordat de opgraving volledig zal zijn

Afb. 1 Vindplaatsen van aardewerk uit de periode 600 - 400 v.C. Groen: kwelder, geel: kwelderwal, oranje: keileem en paars: veen

uitgewerkt. Inmiddels kunnen er voorzichtig al enkele conclusies worden getrokken. Zoals over de bewoningsperiode van de spoorwegwierde en de hoogte van de woonheuvel.

Het ijzertijd landschap

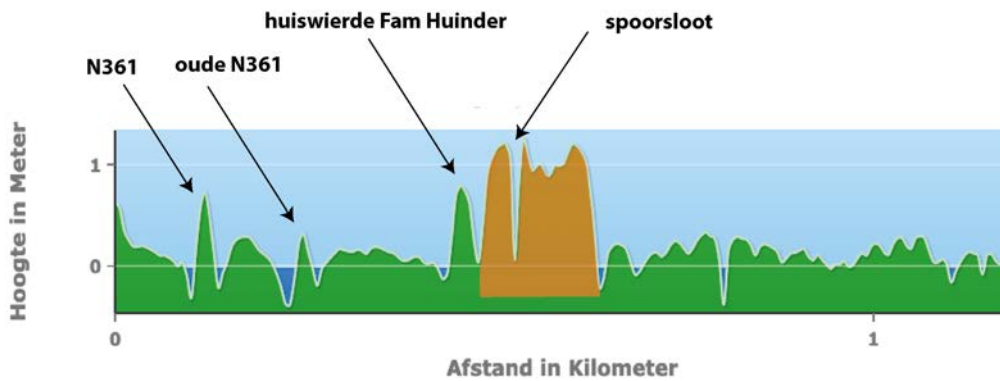
Het vele aardewerk dat in de spoorwegwierde wordt gevonden is handgevormd zonder draaischijf en vermoedelijk lokaal gemaakt. Het aardewerk

Afb. 2 De kwelderbodembodem (gele kleur) tekent zich duidelijk af rondom een opgevulde greppel. Foto: Jan de Groot

dateert uit de periode 400 v.C. tot 300 n.C. Het oudste aardewerk is geproduceerd in de midden ijzertijd, de periode 400-300 v.Chr. In afb. 1 zijn de vondsten van dit vroege aardewerk door de archeoloog Taayke in kaart gebracht. Het afgebeelde landschap is gebaseerd op een reeks paleogeografische kaarten die door Vos en Knol zijn gepubliceerd.

Het aardewerk van de spoorwegwierde sluit goed aan bij de bekende vindplaatsen. De kaart geeft bovendien een goed beeld van het toenmalige landschap. We zien dat de brede monding van de Hunze nog met open zee in verbinding staat. De meeste woonplaatsen liggen op de wallen van de kwelders en de riviermonding. Onderzoek bij Wierum, Ezinge en Englum heeft uitgewezen dat de woonplaatsen in deze periode al enigszins zijn opgehoogd. Ze liggen op podia die ca 80 cm hoog zijn. Juist hoog genoeg om de winterse springvloeden te overleven. Het is nog niet duidelijk of de spoorwegwierde ook zo'n podium als basis heeft. Ten noorden en zuiden van de spoorwegwierde meanderen geulen die op de Hunzemonding afwateren. Deze - inmiddels dichtgeslibde - geulen zijn inderdaad onlangs tevoorschijn gekomen in de taluds van de sloten die langs het nieuwe fietspad

Afb. 3 West-oost profiel van de omgeving van de spoorwegwiede. De wierde is met een bruine kleur weergegeven. Bron: actueel hoogtebestand nederland; ahn3

werden gegraven.

Uit de paarse kleur van afb 1 kunnen we opmaken dat grote delen van het landschap destijds uit veengrond bestonden. Ca 1.5 km ten oosten van de spoorwegwiede begon al het veen. Tijdens de opgraving van de wierde is een ophogingslaagje met veen aangetroffen. Aan de randen van het veen zullen wel berkjes, elzen en wilgen hebben gegroeid. De bewoners van de spoorwegwiede hebben daar dankbaar gebruik van gemaakt. Takken en stammetjes worden in de wierde gevonden.

Een lage wierde

De spoorwegwiede is een betrekkelijk lage woonheuvel. Afb. 3 geeft een doorsnede die is afgeleid van de digitale hoogtekartaat. Ondanks de 700 jaar durende bewoning steekt de wierde nauwelijks één meter boven het maaiveld uit. De basis van de wierde ligt ca 50-70 cm onder het maaiveld. Daar begint de onverstoorte kwelderbodem, fraai geel afgetekend tegen de zwarte kleur van de wierdegrond (zie afb. 2). Het hoogteverschil tussen de bodem van de wierde en het maaiveld is een maat

voor de opslibbing die vanaf het begin van de bewoning tot de bedijking heeft plaatsgevonden. Het grootste deel van deze opslibbing bestaat uit een laag knikklei die in de vroege middeleeuwen werd afgezet nadat de wierde al was verlaten. Tijdens de zeven eeuwen bewoning is er blijkbaar maar weinig slib rondom de spoorwegwiede afgezet. Dit betekent dat de bewoners het vloedwater maar zelden hebben zien komen. Misschien een paar uur per winter. Deze conclusie sluit aan bij de geringe hoogte van de wierde. Veel wierden werden in de vroege en volle middeleeuwen nog flink opgehoogd. De spoorwegwiede werd in de middeleeuwen echter maar spaarzaam bewoond waardoor een verdere ophoging niet plaatsvond.

Bronnen

- PC Vos, E Knol. *Paleografische kaarten van het Waddengebied tussen Marsdiep en Weser*. Groninger Museum, (2014).
- E Taayke. *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr bis 300 n.Chr*. Proefschrift RUG Groningen, Casparie Heerhugowaard, (1996).

De Onstaborg in beeld

Op 6 oktober organiseerde Vereniging Dorpsbelangen Sauwerd-Wetsinge een informatieavond over de toekomst van het Onstaborgterrein. Centraal stonden de presentaties van twee architectenbureaus, die met hun respectievelijke ontwerpen de verdwenen Onstaborg weer in herinnering wilden roepen. De twee presentaties leverden verrassende ideeën op – u kunt ze vinden op de website <http://ditissauwerd.nl/>. Op 18 oktober werd duidelijk dat

de meerderheid van de deelnemende organisaties heeft gekozen voor ontwerp twee: de kroon op Sauwerd.

Alfred Huinder vertelde namens de projectgroep dat een begeleidingscommissie, samengesteld uit een breed palet van organisaties, waaronder de Historische Kring, de opdracht heeft om uiteindelijk een definitief ontwerp te maken. De realisatie van dit definitieve ontwerp zal zeker niet voor 2023 plaats vinden. Maar dan heeft Sauwerd wél een historische publiekstrekker!

NvhN, 25-3-1961

**WATERSCHAP HUNSSINGO
AANBESTEDING**

Gecommitteerden uit het hoofdbestuur van het waterschap Hunssingo zullen op **maandag 10 april 1961**, des voormiddags te 10 uur ten waterschapshuize te Onderdendam aanbesteden:

**het afbreken van de
Torringa's til**

over het Wetsingermaar ten westen van Sauwerd en het aldaar maken van een nieuwe vaste brug in gewapend beton.

Bestek en tekeningen zijn vanaf 27 maart 1961 tegen betaling van f 10.— verkrijgbaar ten waterschapshuize te Onderdendam, zolang de voorraad strekt.

Gecommitteerden voornoemd:

R. J. Clevering, Voorzitter.
J. J. Pettinga, Secretaris.

Nederlandse Staatscourant d.d. 19-3-1816

12. Het driejarig onderhoud van de Wierumerschouw, sloep en verdere annexen, tot dat veer behoorende; zullende gerekend worden te zijn ingegaan 1 januari 1816 en te zullen eindigen ultimo december 1818.

Redactie: Wierumerschouw is van oorsprong de naam van de oversteek (het voetveer) over het Reitdiep bij Wierum. Een schouw is de naam van een kleine roeiboot.

Leeuwarder Courant d.d. 24-12-1890

Eergisteren had, zegt de N.P.G.Ct. (*red.: Nieuwe Provinciale Groninger Courant*), op het Reitdiep een ongeluk plaats. De heer B. was met een collega aan 't schaatsenrijden, toen hun tusschen Wierumerschouw en Garnwerd een paar rijders van tegenovergestelden kant passeerden. De heer B. geraakte met de schaats in die van den voorbijrijdende en kwam op het ijs te vallen, zoodat hij niet weder kon opstaan. In ene slede gelegd, werd hij naar Groningen vervoerd, waar een rijtuig hem verder naar zijne woning overbracht. Geneeskundige hulp werd dadelijk ingeroepen

NvhN, 13-10-1941

Door stier aangevallen en ernstig verwond Toen bij de boerderij van den heer Wibbens te Heksum (*red. Wibbens woonde op Rijnsterheerd*) de zoon van den daarop wonenden arbeider Buist, na afloop van zijn dagtaak nog even door het land holde om een hek te sluiten, werd hij door een loslopenden stier van achteren aangevallen, waarbij zijn rechterarm brak. Daarna werd hij door het dier nog meermalen op de horens genomen en in de hoogte gegooid. Thuis, waar men, wachtend met het avondmaal, ongerust werd ging men op onderzoek uit en zag den stier met zijn slachtoffer bezig. Met een stok werd het dier door den vader weggejaagd, waarna men den jongen te hulp kon komen. Met tal van ontvellingen. uit- en inwendig gekneusd, werd het slachtoffer naar het Academisch Ziekenhuis vervoerd.

Zijn toestand is, naar ons hedenmorgen werd medegedeeld, gunstig

De Tijd, 16-7-1884

POSTERIJEN EN TELEGRAPHIE.

De telegraafkantoren op de stations der *Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen* te Bedum, Loppersum, **Sauwerd** en Steadum, zullen voortaan dagelijks open zijn van 8 tot 12 uur vóór en van 2 tot 8 uur namiddags.

Tips

Wierdenlandmuseum en Munnikeweg

Vanaf eind oktober tot waarschijnlijk eind februari volgend jaar worden vondsten uit het archeologisch onderzoek aan de spoorwegwiede tentoongesteld in het Wierdenlandmuseum. Deze dubbelwiede ligt tussen Adorp en Sauwerd, net ten oosten van de Munnikeweg. Zie de artikelen van Ben Westerink in deze en de vorige Diepgang voor meer details; of kijk op de websites van mug.nl en ubbega.nl. Het duurt nog zeker twee jaar vóór er een rapportage komt over de vele bijzondere vondsten hier, maar intussen kunt u ze al wel bewonderen in Ezinge!

De Ploeg fietsroutes

De leden van De Ploeg schilderden en tekenden op veel plekken in de provincie, o.a. in het Reitdiepgebied en in Ubbega. Met het mooie licht van de winter kan iedereen in het Groninger landschap zich nu een klein beetje een kunstenaar van De Ploeg voelen. Fiets door de provincie langs de plekken

waar leden van de kunstenaarsgroep De Ploeg graag kwamen om te werken en te discussiëren.

De fietsroutes zijn te vinden via www.inhetspoorvandeploeg.nl, maar ook gratis op te halen bij het Groninger Museum, zolang de voorraad strekt.

Bron: Noorderkrant, 6 oktober 2021

Oude Nederlandse kaarten

Op onderstaande website vindt u oude kaarten van o.a. de provincie Groningen. Door de muis te bewegen over de kaart, bijv. naar de stad Groningen, ontstaat er een kadertje. Aan de rechterzijde van het beeldscherm vindt u dan de kaarten die beschikbaar zijn. Eén klik met de linkermuisknop op de kaart maakt dat de kaart in een nieuw venster opent; deze is dan in de meeste gevallen ook te downloaden, zodat u deze kaart op de eigen PC beschikbaar hebt.

<https://www.oldmapsonline.org/en/Netherlands>

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl

Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com

Be Kuipers, Noorderweg 13, 9771BP Sauwerd, be.kuipers@gmail.com

Contactadressen Historische kring Ubbega

Ben Westerink, Zuiderstaat 5, 9774PL, b.h.c.westerink@rug.nl (voorzitter)

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris).

Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774PL Adorp, kwerrod@gmail.com (penningmeester / ledenadministratie)

website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt 15 euro per jaar en kan alleen door automatische inschrijving worden voldaan.

De prijs van DIEPGANG bij losse verkoop is 2.50 euro per stuk (nummer van 12 pagina's).

DIEPGANG wordt geprint bij de Chris Russell te Groningen.

ISSN: 2468-841X

Overname uit deze uitgave is toegestaan met bronvermelding.